

Zróżnicowanie i dynamika liczby małych obszarowo gospodarstw rolnych w krajach Unii Europejskiej

Differentiation and dynamics of number of small agricultural farms in European Union countries

Jadwiga Bożek

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Katedra Statystyki i Ekonometrii

Streszczenie. Celem pracy jest określenie skali zróżnicowania oraz dynamiki liczby małych obszarowo gospodarstw rolnych w krajach Unii Europejskiej w okresie 2010–2013 na tle pozostałych gospodarstw. Duża liczba małych gospodarstw rolnych w krajach Unii Europejskiej oraz ich rola i znaczenie uzasadniają potrzebę takich badań. Analizę przeprowadzono na podstawie danych Eurostatu przedstawiających wyniki dwóch ostatnich badań struktury gospodarstw rolnych w krajach UE w 2010 i 2013 r. Na podstawie wybranych metod analizy struktur przedstawiono zróżnicowanie państw UE pod względem liczby i odsetka małych gospodarstw oraz porównano skalę i kierunek zmian liczby tych gospodarstw na tle gospodarstw z pozostałych grup wielkościowych. Badania wykazały, że w krajach o najbardziej rozdrobnionej strukturze agrarnej w bardzo szybkim tempie spada liczba gospodarstw do 2 ha, co powoduje poprawę struktury, jednakże nadal istnieją duże dysproporcje między tymi krajami a krajami o najlepszej strukturze gospodarstw.

Słowa kluczowe: małe gospodarstwa rolne • kraje Unii Europejskiej • zróżnicowanie • dynamika

Abstract. The necessity of research within the field of small-area farms can be justified by their large number in the EU countries. The aim of the paper was to determine the scale of differentiation and dynamics of changes of the number of minor farms in the EU countries within the period of 2010–2013 in comparison with other farms. The analysis was carried out on the basis of the EUROSTAT data from the last two surveys concerning structure of farms in the EU countries in 2010 and 2013. On the basis of chosen methods of structure analysis the differentiation of the EU countries with respect to the number and the share of minor farms in the total number of farms was presented. Further on, was shown as well as the dynamics of changes of the number of such farms in comparison with farms from other areal groups. Research has shown that the number of small farms

is decreasing very quickly, and the largest decreases were in the countries with the most fragmented agrarian structure.

Keywords: small agricultural farms • European Union countries • differentiation • dynamics

Wstęp

Struktura agrarna jest jednym z głównych wyznaczników poziomu rozwoju rolnictwa, stąd przemiany agrarne zachodzące w krajach UE są uważnie śledzone, a zwłaszcza w kontekście Wspólnej Polityki Rolnej (Babiak, 2010, Poczta, 2013, Stańko i Mikuła, 2016). Według ostatniego badania przeprowadzonego w 2013 r.¹ w Unii Europejskiej było 10841 tys. gospodarstw rolnych, z czego 4881,3 tys., a więc prawie połowę (45%), stanowiły gospodarstwa najmniejsze, o powierzchni do 2 ha, a kolejne 21,3% stanowiły gospodarstwa o powierzchni 2–5 ha UR. Tak duża liczba drobnych obszarowo gospodarstw rolnych, a także ich rola i znaczenie sprawiają, że w ostatnich latach wielu autorów podejmuje badania na ten temat (Czyżewski i Stępień, 2013, Dudzińska i Kocur-Bera, 2013, Mickiewicz i Mickiewicz, 2016, Musiał i Drygas, 2013, Szafrńska, 2015, Ziętara, 2015, Zegar, 2012).

Liczba małych gospodarstw, a co za tym idzie, powierzchnia użytków rolnych (UR) przez nie zajmowana w poszczególnych w krajach UE jest bardzo różna. W Polsce w 2013 r. 54% gospodarstw stanowiły gospodarstwa do 5 ha UR, a zajmowały one 13% wszystkich użytków rolnych (Bożek, 2016). Podobna sytuacja występuje także w rolnictwie Włoch, Portugalii i Litwy. W krajach charakteryzujących się najlepszą strukturą gospodarstw, takich jak Niemcy, Wielka Brytania, Dania udział gospodarstw bardzo małych nie przekracza 10%, a skupiają one mniej niż 1% powierzchni wszystkich użytków rolnych w danym kraju. Celem pracy jest określenie skali zróżnicowania oraz kierunku i tempa zmian liczby gospodarstw małych obszarowo na tle pozostałych gospodarstw w krajach UE w okresie 2010–2013. Praca jest kontynuacją badań struktury obszarowej gospodarstw rolnych w krajach UE. W publikacji (Bożek, 2016) przedstawiono zróżnicowanie i zmiany w liczbie gospodarstw w krajach UE w okresie 2010–2013 według następujących grup obszarowych: do 5 ha, 5–20 ha, 20–50 ha, 50 i więcej ha. Badania wykazały, że niemal w połowie krajów UE gospodarstwa do 20 ha stanowią ponad 80% ogółu gospodarstw, więc ważne jest monitorowanie przemian w najniższych grupach obszarowych: do 2 ha, 2–5 ha, 5–10 ha, co przedstawiono w niniejszej pracy. Badania przeprowadzono dla liczby gospodarstw w ujęciu bezwzględny, a także dla udziałów w strukturze ilościowej gospodarstw w poszczególnych krajach UE.

¹ Badanie struktury gospodarstw rolnych zostało przeprowadzone w 2013 r. na terenie całej UE, a jego podstawowym celem było uzyskanie rzetelnych danych niezbędnych do oceny i kształtowania narzędzi Wspólnej Polityki Rolnej (dane zostały opublikowane w grudniu 2015 r. w bazie danych Eurostat).

Materiał i metody

Analizę przeprowadzono na podstawie danych Eurostatu przedstawiających wyniki dwóch ostatnich badań struktury gospodarstw rolnych w krajach UE w 2010 i 2013 r. Dane dotyczące roku 2010 są wynikami Powszechnego Spisu Rolnego, natomiast 2013 r. – wynikami badania reprezentacyjnego. W analizie uwzględniono następujące grupy obszarowe gospodarstw: do 2 ha użytków rolnych, 2–5 ha, 5–10 ha, 10–20 ha, 20–50 ha, 50 i więcej ha.

W pracy zastosowano wybrane metody statystycznej analizy struktur oraz podstawowe mierniki dynamiki zjawisk (przyrosty absolutne i indeksy). W celu określenia stopnia zmian, jakie zaszły w strukturze w pewnym okresie, zastosowano miernik określony następująco (Kukuła, 1989):

jeżeli α jest strukturą udziałową badaną w czasie $t = 0, 1, \dots, n$, złożoną z r składowych, tzn. dana jest macierz $[\alpha_{tk}]_{(t=0,1,\dots,n; k=1,\dots,r)}$, gdzie

$$\sum_{k=1}^r \alpha_{tk} = 1 \quad \text{oraz} \quad 0 \leq \alpha_{tk} \leq 1 \quad t = 0, 1, \dots, n, \quad k = 1, 2, \dots, r,$$

wtedy

$$v_{t,t-\tau} = \frac{\sum_{k=1}^r |\alpha_{tk} - \alpha_{(t-\tau)k}|}{2}, \quad \tau = 0, 1, \dots, n \quad (1)$$

określa stopień zmian struktury w okresie od $t - \tau$ do t . Miernik ten przybiera wartości z przedziału $[0; 1]$. Wysoka jego wartość (bliska 1) wskazuje, że w strukturze zaszły duże zmiany. W szczególności v_{n0} umożliwia porównanie struktury z okresu początkowego $t = 0$ ze strukturą z okresu końcowego $t = n$.

Wyniki badań

Zróźnicowanie liczby małych gospodarstw w krajach UE

W 2013 r. najliczniejszą grupą gospodarstw w Unii Europejskiej były gospodarstwa najmniejsze, o powierzchni do 2 ha użytków rolnych. Ich liczba wynosiła 4881,3 tys., co stanowiło 45% wszystkich gospodarstw. Liczebność tych gospodarstw była najbardziej zróźnicowana w krajach UE w porównaniu z liczbą gospodarstw z innych grup obszarowych, co przedstawia tabela 1 (pominięto dwa kraje: Malte i Luksemburg z powodu zbyt małej liczby gospodarstw, znacznie odbiegającej od pozostałych krajów).

W tabeli 1 kraje UE podzielono na dwie klasy: do klasy A (I część tabeli 1) zaliczono kraje o największej liczbie gospodarstw do 2 ha (Bułgaria, Chorwacja², Grecja, Hiszpania, Polska, Portugalia, Rumunia, Węgry, Włochy), klasa B (II część tabeli 1) obejmuje pozostałe kraje UE.

² Chorwację zaliczono do klasy A, gdyż w 2010 r. liczba gospodarstw do 2 ha wynosiła tu 122,9 tys.

Tabela 1. Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych w krajach UE w 2013 r.
Table 1. Number of farms in groups of agricultural land area in countries of EU in 2013

Kraj Country	Ogółem Total	Grupy obszarowe w ha UR / UAA areal groups in ha					
		do 2	2–5	5–10	10–20	20–50	≥ 50
UE (28)	10841	4881,3	2307,4	1277,5	888,3	762,0	724,5
		w tys. / thous.					
Bułgaria	254,4	193,2	27,8	10,9	6,8	6,6	9,2
Chorwacja	157,4	61,1	48,2	24,7	12,6	6,9	3,9
Grecja	709,5	364,9	179,5	86,5	45,6	26,2	6,9
Hiszpania	965,0	274,1	232,4	140,8	110,8	105,2	101,8
Polska	1429,0	333,6	444,2	308,2	209,0	102,4	31,6
Portugalia	264,4	122,7	68,4	31,3	18,4	12,9	10,7
Rumunia	3629,7	2655,8	691,3	193,9	49,7	18,8	20,4
Węgry	491,3	373,0	42,5	25,5	20,2	15,9	14,2
Włochy	1010,3	278,8	313,9	172,9	114,8	84,6	45,3
suma / sum	8911,0	4657,2	2048,2	994,7	587,9	379,5	244,0
%	82,2	95,4	88,8	77,9	66,2	49,8	33,7
Austria	140,4	15,4	27,7	24,4	30,3	31,4	11,3
Belgia	37,8	2,0	3,5	5,0	6,8	11,8	8,7
Cypr	35,4	26,5	5,3	1,8	0,9	0,6	0,3
Czechy	26,3	3,0	1,9	4,9	4,6	4,8	7,1
Dania	38,8	1,7	0,9	7,7	6,9	8,3	13,3
Estonia	19,2	2,2	4,1	4,0	3,3	2,6	3,0
Finlandia	54,4	1,2	2,1	6,1	11,0	18,9	15,1
Francja	472,2	60,1	56,3	41,1	44,8	79,0	190,9
Holandia	67,5	8,6	9,9	9,4	10,1	17,9	11,6
Irlandia	139,6	2,4	7,4	15,6	34,2	54,9	25,1
Litwa	171,8	24,4	67,1	38,4	20,1	12,1	9,8
Łotwa	81,8	18,7	16,2	16,1	15,8	9,4	5,6
Niemcy	285,0	14,9	9,7	44,6	59,0	71,4	85,2
Słowacja	23,6	7,4	6,5	2,9	2,2	1,5	3,1
Słowenia	72,4	18,5	24,8	17,3	8,2	3,1	0,5
Szwecja	67,1	1,4	6,3	15,8	13,6	13,9	16,1
Wielka Brytania	185,2	7,6	8,2	27,2	28,5	40,8	72,9
R(X) – UE (26)	3606,1	2654,6	690,4	306,4	208,1	104,6	190,6
V(X) – UE (26)		2,7	1,8	1,5	1,3	1,1	1,5

Źródło: Obliczenia własne na podstawie www.europa.eu/eurostat

Source: Author's calculations on the basis of www.europa.eu/eurostat

W 2013 r. najwięcej gospodarstw o powierzchni do 2 ha było w Rumunii – 2655,8 tys., co stanowiło ponad połowę (54%) ogólnej liczby tych gospodarstw w UE. W sumie gospodarstwa do 2 ha w 9 krajach klasy A stanowiły 95% ogółu tych gospodarstw w UE. Miary zróżnicowania dla tej grupy gospodarstw są bardzo wysokie: rozstęp wynosi 2654,6 tys., a współczynnik zmienności $V(X) = 2,74$.

Gospodarstwa 2–5 ha stanowią drugą co do liczebności grupę gospodarstw w UE. W 2013 r. ich liczba wynosiła 2307,4 tys., co stanowiło 21,3% wszystkich gospodarstw w UE. Liczba tych gospodarstw w 9 krajach z klasy A stanowi 89% ich ogólnej liczby w UE. W przypadku tych gospodarstw zróżnicowanie jest znacznie mniejsze, niż dla poprzedniej grupy, ale nadal bardzo wysokie ($V(X) = 1,8$).

Kolejną pod względem liczebności jest grupa gospodarstw o powierzchni 5–10 ha UR. W 2013 r. w UE było 1277,5 tys. tych gospodarstw i stanowiło to 11,8% ogółu. Najwięcej takich gospodarstw było w Polsce (308,2 tys., tj. 24% ogólnej liczby tych gospodarstw w UE), a także w Rumunii, Włoszech, Hiszpanii, Grecji. W sumie w 9 krajach klasy A funkcjonuje 78% ogółu tych gospodarstw w UE. Zróżnicowanie jest mniejsze niż dla poprzednich grup: rozstęp wynosi 306,4 tys., $V(x) = 1,46$.

Począwszy od grupy obszarowej 10–20 ha nie ma już tak dużych dysproporcji pomiędzy krajami UE, wyłączając Polskę, gdzie liczba tych gospodarstw jest najwyższa i zdecydowanie odbiega od pozostałych krajów: w 2013 r. wynosiła 209 tys., stanowiąc 24% ogółu takich gospodarstw w UE. Oprócz Polski krajami o wysokiej liczbie tych gospodarstw są Włochy i Hiszpania. W pozostałych krajach liczba tych gospodarstw nie przekracza 60 tys., a najmniej jest ich na Cyprze, Słowacji, Estonii, Czechach. Zróżnicowanie tej grupy jest nadal bardzo duże ($V(X) = 1,30$), choć mniejsze niż w poprzednich grupach obszarowych.

Najmniejsze różnice występują w liczbie gospodarstw z kolejnej grupy obszarowej, 20–50 ha. W 6 krajach, gdzie liczba tych gospodarstw jest najwyższa: Hiszpania i Polska (nieco powyżej 100 tys.), Włochy, Francja, Niemcy, Irlandia (od 85 tys. do 55 tys.), w pozostałych krajach ich liczba mieści się w przedziale od 0,6 tys. na Cyprze do 40,8 tys. w Wielkiej Brytanii. Zarówno rozstęp, jak i współczynnik zmienności są dla tej grupy najniższe spośród wszystkich grup obszarowych gospodarstw i wynoszą odpowiednio 104,6 tys., $V(X) = 1,05$, co oznacza, że liczba gospodarstw 20–50 ha jest najmniej zróżnicowana spośród wszystkich grup obszarowych. W 9 krajach klasy A znajduje się połowa takich gospodarstw.

Pod względem liczebności gospodarstw największych, o powierzchni co najmniej 50 ha, 4 kraje odbiegają wyraźnie od pozostałych: Francja, Hiszpania, Niemcy i Wielka Brytania, gdzie ich liczba wynosi kolejno: 190,9 tys., 101,8 tys., 85,2 tys., 72,9 tys. (co stanowi w sumie 62% wszystkich takich gospodarstw w UE). Należy przy tym zauważyć, że liczba tych gospodarstw w krajach z klasy A, a więc w krajach o dużym rozdrobieniu, nie odbiega znacząco od większości krajów z klasy B, a w 3 przypadkach (Hiszpania, Włochy, Polska) znacznie je przewyższa (po wyłączeniu Francji, Niemiec i Wielkiej Brytanii). W sumie w 9 krajach z klasy A jest 33% ogólnej liczby tych gospodarstw w UE. Najmniej takich gospodarstw jest w Słowenii, Estonii, na Słowacji. Zróżnicowanie tej grupy jest wyższe niż w grupie poprzedniej.

Inaczej przedstawia się obraz zróżnicowania krajów pod względem odsetka gospodarstw z poszczególnych grup obszarowych (tab. 2). Najwyższy odsetek gospo-

Tabela 2. Liczba gospodarstw rolnych (w %) według grup obszarowych UR w krajach UE w 2013 r.**Table 2.** Number of farms (in %) in groups of agricultural land area in countries of EU in 2013

Kraj Country	Grupy obszarowe w ha UR / UAA areal groups in ha					
	do 2	2-5	5-10	10-20	20-50	≥ 50
	w %					
UE (28)	45,0	21,3	11,8	8,2	7,0	6,7
Bułgaria	75,9	10,9	4,3	2,7	2,6	3,6
Chorwacja	38,8	30,6	15,7	8,0	4,4	2,5
Grecja	51,4	25,3	12,2	6,4	3,7	1,0
Hiszpania	28,4	24,1	14,6	11,5	10,9	10,5
Polska	23,3	31,1	21,6	14,6	7,2	2,2
Portugalia	46,4	25,9	11,8	7,0	4,9	4,0
Rumunia	73,2	19,0	5,3	1,4	0,5	0,6
Węgry	75,9	8,7	5,2	4,1	3,2	2,9
Włochy	27,6	31,1	17,1	11,4	8,4	4,5
Średnia / Average	49,0	23,0	12,0	7,4	5,1	3,5
Austria	11,0	19,7	17,4	21,6	22,4	8,0
Belgia	5,3	9,3	13,2	18,0	31,2	23,0
Cypr	74,9	15,0	5,1	2,5	1,7	0,8
Czechy	11,4	7,2	18,6	17,5	18,3	27,0
Dania	4,4	2,3	19,8	17,8	21,4	34,3
Estonia	11,5	21,4	20,8	17,2	13,5	15,6
Finlandia	2,2	3,9	11,2	20,2	34,7	27,8
Francja	12,7	11,9	8,7	9,5	16,7	40,4
Holandia	12,7	14,7	13,9	15,0	26,5	17,2
Irlandia	1,7	5,3	11,2	24,5	39,3	18,0
Litwa	14,2	39,1	22,4	11,7	7,0	5,7
Łotwa	22,9	19,8	19,7	19,3	11,5	6,8
Niemcy	5,2	3,4	15,6	20,7	25,1	29,9
Słowacja	31,4	27,5	12,3	9,3	6,4	13,1
Słowenia	25,6	34,3	23,9	11,3	4,3	0,7
Szwecja	2,1	9,4	23,5	20,3	20,7	24,0
Wielka Brytania	4,1	4,4	14,7	15,4	22,0	39,4
Średnia / Average	14,9	14,6	16,0	16,0	19,0	19,5

Źródło: Obliczenia własne

Source: Author's calculations

darstw najmniejszych, do 2 ha, występuje w Bułgarii (75,9%), na Węgrzech (75,9%), w Rumunii (73,2%), Grecji (51,4%), a także w pozostałych krajach z klasy A. W krajach z klasy B odsetek gospodarstw najmniejszych jest znacznie niższy (z wyjątkiem Cypru, Słowacji, Słowenii) i średnio wynosi 14,9%, podczas gdy średnia dla klasy A wynosi 49%. W krajach z klasy A wysokie są również udziały gospodarstw 2–5 ha (wyjątek stanowią Bułgaria i Węgry), choć w tym przypadku różnice między krajami klasy A i B są mniejsze, niż w przypadku gospodarstw do 2 ha. Najmniejsze zróżnicowanie udziałów charakteryzuje grupę gospodarstw o powierzchni 5–10 ha UR, natomiast różnice udziałów pozostałych grup obszarowych między krajami klasy A i B zwiększają się w miarę wzrostu powierzchni gospodarstw.

Z porównania tabeli 1 z tabelą 2 wynika, że kraje z klasy A nie odbiegają znacznie od krajów z klasy B pod względem liczby gospodarstw dużych, o powierzchni 20–50 ha i co najmniej 50 ha, natomiast odbiegają znacznie pod względem odsetka tych gospodarstw. Wynika to z dużych dysproporcji w ogólnej liczbie gospodarstw między tymi krajami.

Obok zaobserwowanych prawidłowości zwraca uwagę duże zróżnicowanie udziałów procentowych poszczególnych grup obszarowych między krajami zarówno w obrębie klasy A, jak i klasy B. Przykładowo odsetek gospodarstw do 2 ha wynosi od 23,3% w Polsce do 75,9% w Bułgarii, zaś odsetek gospodarstw 2–5 ha wynosi od 8,7% na Węgrzech do 31,1% we Włoszech. Zróżnicowanie w obrębie klasy B jest jeszcze większe: gospodarstwa do 2 ha stanowią od 1,7% w Irlandii do 74,9% na Cyprze. Wysoki odsetek gospodarstw małych występuje również w innych krajach z klasy B: na Słowacji, Słowenii, Łotwie i Litwie. Wynika to, oczywiście, ze stosunkowo niewielkiej ogólnej liczby gospodarstw w tych krajach: chociaż liczba gospodarstw małych w wymienionych krajach jest niewielka, to jednak przeważają one w ogóle gospodarstw w tych krajach i stąd kraje te pod względem struktury podobne są do krajów z klasy A. Wobec tak dużych różnic w strukturze krajów w obrębie klasy A i klasy B nasuwa się potrzeba wyodrębnienia grup krajów o podobnej strukturze. Grupowanie takie było przedmiotem wcześniejszych badań (Bożek i in., 2018), a jego wyniki przedstawia tabela 3. Wyodrębniono 4 grupy krajów.

Największe rozdrobnienie gospodarstw cechuje kraje grupy I (Bułgaria, Cypr, Rumunia, Węgry), w których 75% gospodarstw stanowią gospodarstwa do 2 ha, a kolejne 13,4% przypada na gospodarstwa 2–5 ha. W krajach grupy II jest niższy odsetek gospodarstw do 2 ha (42%), wyższy 2–5 ha (średnio 27,3%), a gospodarstwa 50 i więcej stanowią niewielki odsetek (5,2%). Inny typ struktury charakteryzuje kraje III grupy: mniej jest gospodarstw do 2 ha – średnio 20,5%, podobny (jak w grupie II) jest odsetek gospodarstw 2–5 ha (27,6%), wyższy odsetek gospodarstw 5–10, 10–20 i 20–50, ale także niewielki odsetek gospodarstw największych – 6,8%. Kraje IV grupy zdecydowanie odbiegają od poprzednich grup: gospodarstwa do 2 ha stanowią tu tylko 6,2%, niewiele więcej – gospodarstwa 2–5 ha (7,2%), natomiast ponad połowa gospodarstw to duże gospodarstwa o powierzchni powyżej 20 ha: 25,6% stanowią gospodarstwa 20–50 i 28,1% gospodarstwa powyżej 50 ha.

W grupie IV, o najlepszej strukturze, znajduje się 10 krajów z klasy B (są to kraje „starej 15”), natomiast grupy I–III (o rozdrobnionej strukturze) skupiają wszystkie kraje z klasy A i 7 krajów z klasy B.

Tabela 3. Charakterystyka grup typologicznych krajów o podobnym rozkładzie liczebności gospodarstw według grup obszarowych w 2013 r.

Table 3. Characteristics of groups of countries with similar distribution of the number of farms by areal groups in EU countries in 2013

Grupa Group	Grupy obszarowe użytków rolnych w ha UAA areal groups in ha					
	do 2	2–5	5–10	10–20	20–50	≥ 50
	W %					
I Bułgaria, Cypr, Rumunia, Węgry	75,0	13,4	5,0	2,7	2,0	2,0
II Grecja, Portugalia, Słowacja, Chorwacja	42,0	27,3	13,0	7,7	4,8	5,2
III Austria, Estonia, Hiszpania, Litwa, Łotwa, Polska, Słowenia, Włochy	20,5	27,6	19,7	14,8	10,6	6,8
IV Belgia, Czechy, Dania, Finlandia, Francja, Holandia, Irlandia, Niemcy, Szwecja, Wielka Brytania	6,2	7,2	15,1	17,9	25,6	28,1

Źródło: Bożek i in. (2018)

Source: Bożek et al. (2018)

Powyższa tabela przedstawia syntetyczny obraz zróżnicowania krajów UE pod względem struktury obszarowej gospodarstw, przy czym czynnikiem najbardziej różnicującym grupy jest odsetek gospodarstw o powierzchni do 2 ha.

Dynamika liczby małych gospodarstw w krajach UE

W okresie 2010–2013 nastąpiły wyraźne zmiany w liczbie gospodarstw w krajach Unii Europejskiej (tab. 4). We wszystkich krajach zmniejszyła się liczba gospodarstw (z wyjątkiem Czech). W całej Unii Europejskiej ogólna liczba gospodarstw spadła o 1407 tys., tj. o 11%. Zmniejszyła się liczba gospodarstw we wszystkich grupach obszarowych poniżej 50 ha w sumie o 1412 tys. gospodarstw, jedynie gospodarstwa o powierzchni co najmniej 50 ha zwiększyły swoją liczebność o 4,8 tys. Najwięcej ubyło gospodarstw o powierzchni do 2 ha. Ich liczba zmniejszyła się o 1137,1 tys., tj. o 19%, co spowodowało zmniejszenie się ogólnej liczby gospodarstw w UE o 9%. Dużo mniejszą dynamikę odnotowano w grupie obszarowej 2–5 ha. Liczba tych gospodarstw spadła o 166,6 tys., tj. o 7,2%. Spadek liczby gospodarstw z pozostałych grup obszarowych (5–10 ha, 10–20 ha i 20–50 ha) był stosunkowo niewielki – łącznie ich liczba zmniejszyła się o 108,3 tys. Tak więc w okresie 2010–2013 w UE największy spadek liczby gospodarstw nastąpił w najniższej grupie obszarowej, do 2 ha: ubytek liczby tych gospodarstw stanowi 81% sumarycznego ubytku gospodarstw we wszystkich grupach obszarowych do 50 ha³.

³ Wnioskowanie to jest nieco uproszczone, gdyż na bilans liczby gospodarstw w poszczególnych grupach obszarowych składają się procesy powstawania i likwidowania gospodarstw oraz przechodzenia między grupami wskutek zmiany powierzchni.

Największe spadki liczby gospodarstw nastąpiły w krajach z klasy A, gdzie łącznie ubyło 1274,2 tys. gospodarstw (podczas gdy w całej UE ubyło ich 1412 tys.). Skala zmian, jak również dynamika były bardzo zróżnicowane. Największe tempo zmian odnotowano we Włoszech, gdzie liczba gospodarstw zmniejszyła się o 610,6 tys., tj. o 38%, a najmniejsze w Grecji i Hiszpanii, gdzie ubyło odpowiednio 13,5 tys., tj. 2% i 24,8 tys., tj. 3% gospodarstw. W krajach z klasy B odnotowano niewielkie spadki w ujęciu bezwzględny, za wyjątkiem Francji i Litwy, natomiast tempo zmian było także bardzo zróżnicowane: największe w Finlandii, gdzie liczba gospodarstw spadła o 15%, a najmniejsze w Wielkiej Brytanii – spadek o 1%.

W poszczególnych krajach tendencje zmian były podobne, jak w całej UE – największe spadki odnotowano w liczbie gospodarstw poniżej 2 ha. Wyjątek stanowią Łotwa, Irlandia i Szwecja, gdzie liczba tych gospodarstw wzrosła odpowiednio o 8,8 tys., 0,1 tys., 0,1 tys.

Liczba gospodarstw do 2 ha najbardziej spadła w krajach, gdzie tych gospodarstw było najwięcej, tzn. w krajach z klasy A, o największym rozdrobieniu struktury agrarnej: liczba gospodarstw do 2 ha zmniejszyła się łącznie w tych krajach z 5760,9 tys. do 4657,2 tys., tj. o 24%. Dynamika spadku była różna: największa we Włoszech, gdzie ubyło 66% tych gospodarstw, w Chorwacji – spadek o 50% i w Bułgarii – spadek o 37%, a najniższa w Grecji, gdzie ubyło ich 2% i Hiszpanii – 6%.

W większości krajów klasy B również zmniejszyła się liczba gospodarstw najmniejszych, ale były to niewielkie zmiany. W sumie we wszystkich 17 krajach klasy B ubyło łącznie 40,2 tys. gospodarstw tej wielkości, podczas gdy w 9 krajach klasy A ubyło ich w sumie 1103,7 tys.

Liczba gospodarstw 2–5 ha zmniejszyła się w całej UE o 166,6 tys. (tj. o 7%), a najwięcej tych gospodarstw, podobnie, jak w przypadku gospodarstw do 2 ha, ubyło w krajach klasy A – łącznie 130,7 tys. Skala zmian była bardzo różna: od 0,4 tys. w Hiszpanii do 43,8 tys. we Włoszech.

W grupach obszarowych 5–10 i 10–20 ha w większości krajów nastąpił spadek liczby gospodarstw, przy czym zmiany były niewielkie za wyjątkiem Polski i Włoch. W całej UE liczba gospodarstw 5–10 ha spadła o 60,2 tys. (tj. o 5%), a gospodarstw 10–20 ha – o 28,3 tys. (tj. o 3%). Jedynie w Rumunii wzrosła liczba tych gospodarstw odpowiednio o 11,5 tys. i 6,1 tys.

W grupie gospodarstw 20–50 ha w większości krajów odnotowano niewielki spadek liczby: od 0,4 w Belgii do 2,8 w Finlandii. Natomiast we Francji i Niemczech nastąpił większy spadek: odpowiednio 9,5 tys. i 4,7 tys. Liczba tych gospodarstw zmniejszyła się w całej UE o 19,8 tys., natomiast w 6 krajach spośród krajów o największym rozdrobieniu (klasa A) liczebność takich gospodarstw zwiększyła się – najbardziej w Polsce o 7,1 tys.

Jedynie w grupie gospodarstw największych, o powierzchni co najmniej 50 ha odnotowano w UE przyrost liczby o 4,8 tys. Tendencje zmian były różne: w 8 „starych” krajach (Belgia, Dania, Francja, Irlandia Szwecja, a także Grecja, Hiszpania) liczba tych gospodarstw nieznacznie się zmniejszyła. Był to spadek na poziomie od 0,1 tys. w Grecji do 1,9 tys. w Hiszpanii. W pozostałych krajach utrzymała się na tym samym poziomie lub wzrosła. Najwięcej takich gospodarstw przybyło w Polsce – 5,1 tys.

Podsumowując: w większości krajów z klasy A (podobnie jak w całej UE) najwięcej gospodarstw ubyło w grupie obszarowej do 2 ha. We Włoszech liczba gospodarstw

Tabela 4. Dynamika liczby gospodarstw według grup obszarowych i krajów UE w okresie 2010–2013
Table 4. Dynamics of the number of farms by area groups in countries of EU in years 2010–2013

Kraj Country	Gospodarstwa ogółem Farms in total				Grupy obszarowe w ha UR UAA areal groups in ha								
	do 2		2-5		5-10		10-20		20-50		≥ 50		
	2013-2010	2010=1	2013-2010	2010=1	2013-2010	2010=1	2013-2010	2010=1	2013-2010	2010=1	2013-2010	2010=1	2013-2010
	w tys. thous.		w tys. thous.		w tys. thous.		w tys. thous.		w tys. thous.		w tys. thous.		w tys. thous.
UE (28)	-1407,0	0,89	-1137,1	0,81	-166,6	0,93	-60,2	0,95	-28,3	-19,8	4,8		
Bułgaria	-116,1	0,69	-115,0	0,63	-2,6	0,91	0,2	1,02	0,0	0,5	0,8		
Chorwacja	-75,9	0,67	-61,8	0,50	-7,2	0,87	-5,5	0,82	-1,3	-0,9	0,8		
Grecja	-13,5	0,98	-8,5	0,98	-4,3	0,98	-1,3	0,99	0,0	0,5	-0,1		
Hiszpania	-24,8	0,97	-18,7	0,94	-0,4	1,00	-1,0	0,99	-0,2	-2,5	-1,9		
Polska	-77,6	0,95	-29,6	0,92	-24,0	0,95	-26,8	0,92	-9,5	7,1	5,2		
Portugalia	-40,9	0,87	-31,2	0,80	-8,7	0,89	-1,9	0,94	-0,6	1,2	0,3		
Rumunia	-229,3	0,94	-210,6	0,93	-36,1	0,95	11,5	1,06	6,1	0,9	-0,8		
Węgry	-85,5	0,85	-82,5	0,82	-3,6	0,92	-1,0	0,96	0,8	0,5	0,3		
Włochy	-610,6	0,62	-545,9	0,34	-43,8	0,88	-13,3	0,93	-5,3	-3,0	0,6		
suma / sum	-1274,2	0,85	-1103,7	0,76	-130,7	0,94	-39,1	0,96	-10,0	4,4	5,1		
Austria	-9,8	0,93	-1,9	0,89	-2,5	0,92	-2,2	0,92	-2,3	-0,9	0,0		
Belgia	-5,0	0,88	-3,3	0,38	-1,0	0,79	-0,2	0,96	0,0	-0,4	-0,4		
Cypr	-3,5	0,91	-2,7	0,91	-0,3	0,95	-0,2	0,90	-0,1	-0,1	0,0		

Czechy	3,4	1,15	0,7	1,30	0,6	1,46	0,7	1,17	0,6	0,4	0,3
Dania	-3,3	0,92	-0,4	0,81	0,0	0,95	-0,4	0,96	-0,9	-0,9	-0,7
Estonia	-0,4	0,98	-0,2	0,94	-0,2	0,96	-0,1	0,98	-0,2	-0,1	0,2
Finlandia	-9,5	0,85	-0,6	0,67	-2,2	0,49	-1,9	0,76	-2,3	-2,8	0,5
Francja	-43,9	0,91	-16,0	0,79	-6,4	0,90	-5,5	0,88	-5,4	-9,5	-1,2
Holandia	-4,8	0,93	-1,1	0,89	-1,1	0,90	-0,9	0,91	-0,7	-1,3	0,3
Irlandia	-0,3	1,00	0,1	1,06	0,0	1,00	-0,2	0,99	0,6	-0,5	-0,4
Litwa	-28,1	0,86	-8,2	0,75	-17,7	0,79	-1,5	0,96	-1,4	-0,4	1,2
Łotwa	-1,6	0,98	8,8	1,89	-2,2	0,88	-6,6	0,71	-1,7	-0,3	0,3
Niemcy	-14,1	0,95	-0,8	0,95	-2,0	0,83	-2,7	0,94	-4,2	-4,7	0,0
Słowacja	-0,9	0,96	-2,0	0,79	0,2	1,03	0,2	1,07	0,6	0,1	0,1
Słowenia	-2,3	0,97	-2,0	0,90	-0,1	1,00	-0,1	0,99	-0,2	0,1	0,0
Szwecja	-4,0	0,94	0,1	1,08	-1,3	0,83	0,0	1,00	-0,6	-1,2	-0,9
Wielka Brytania	-1,6	0,99	-1,0	0,88	0,2	1,03	0,3	1,01	-0,2	-1,6	0,7

Źródło: Obliczenia własne
Source: Author's calculations

Tabela 5. Zmiana udziałów (w punktach procentowych) liczby gospodarstw według grup obszarowych w krajach UE w latach 2010–2013. Stopień zmian strukturalnych
Table 5. Change in shares (in percentage points) of the number of holdings by area groups in EU countries in 2010–2013. Degree of structural changes

Kraj Country	Grupy obszarowe w ha UR UAA areal groups in ha						v _{2013, 2010}
	do 2	2–5	5–10	10–20	20–50	≥ 50	
UE (28)	-4,1	1,1	0,9	0,7	0,6	0,8	0,0411
Bułgaria	-7,2	2,7	1,4	0,8	1,0	1,3	0,0725
Chorwacja	-13,8	6,9	2,7	2,0	1,0	1,1	0,1384
Grecja	-0,2	-0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0032
Hiszpania	-1,2	0,6	0,3	0,3	0,0	0,1	0,0118
Polska	-0,8	0,0	-0,7	0,1	0,8	0,5	0,0143
Portugalia	-4,0	0,6	1,0	0,7	1,0	0,6	0,0400
Rumunia	-1,1	0,2	0,6	0,2	0,1	0,0	0,0111
Węgry	-3,0	0,7	0,6	0,7	0,6	0,5	0,0306
Włochy	-23,3	9,0	5,6	4,0	3,0	1,7	0,2328
Austria	-0,5	-0,4	-0,3	-0,1	0,9	0,5	0,0138
Belgia	-7,0	-1,1	1,1	2,1	2,7	1,8	0,0788
Cypr	-0,2	0,6	-0,1	0,0	-0,1	0,1	0,0052
Czechy	1,4	1,5	0,3	0,0	-1,0	-2,7	0,0344
Dania	-0,6	0,1	0,7	-0,7	-0,5	1,0	0,0181
Estonia	-0,5	-0,3	-0,1	-0,7	-0,2	1,3	0,0159
Finlandia	-0,6	-2,9	-1,3	-0,6	0,8	4,9	0,0554
Francja	-2,0	-0,2	-0,3	-0,2	-0,4	3,2	0,0322
Holandia	-0,7	-0,5	-0,3	0,0	0,0	1,6	0,0158
Irlandia	0,1	0,0	-0,1	0,5	-0,3	-0,2	0,0060
Litwa	-2,1	-3,4	2,4	0,9	0,8	1,4	0,0551
Łotwa	11,0	-2,3	-7,5	-1,7	-0,1	0,5	0,1151
Niemcy	0,0	-0,5	-0,2	-0,4	-0,4	1,4	0,0146
Słowacja	-7,0	1,8	1,3	2,8	0,6	0,9	0,0722
Słowenia	-1,9	0,9	0,6	0,1	0,3	0,0	0,0191
Szwecja	0,3	-1,3	1,3	0,3	-0,5	0,1	0,0189
Wielka Brytania	-0,5	0,1	0,3	0,0	-0,7	0,7	0,0118

Źródło: Obliczenia własne
Source: Author's calculations

zmniejszyła się we wszystkich grupach obszarowych poniżej 50 ha – łącznie o 611,3 tys., w tym gospodarstw do 2 ha ubyło 545,9 tys., a więc 89% ogólnego ubytku stanowiły gospodarstwa najmniejsze, do 2 ha. W Rumunii ubyło 246,7 tys. gospodarstw, z czego 210,6 tys. (tj. 85%) ubyło gospodarstw do 2 ha. W Bułgarii spadek liczby gospodarstw nastąpił w grupie do 2 ha i 2–5 ha – w sumie o 117,6 tys., z czego 115 tys. (tj. 98%) ubyło w grupie obszarowej do 2 ha.

Duży spadek liczby gospodarstw odnotowano także na Węgrzech (87,1 tys.), w Polsce (89,9 tys.), w Chorwacji (76,7 tys.), przy czym na Węgrzech i w Chorwacji gospodarstwa do 2 ha stanowiły odpowiednio 95% i 81% ogólnego ubytku liczby gospodarstw, natomiast w Polsce – 33%.

Zaobserwowane przemiany są kontynuacją przemian z lat 2002–2010 (Babiak, 2010, Poczta, 2013): największe zmiany następują w krajach charakteryzujących się rozdrobnieniem agrarnym. W większości tych krajów znikają szybko gospodarstwa małe obszarowo, a przybywa, choć powoli, gospodarstw dużych. Są to zmiany pozytywne i oczekiwane – poprzez zmniejszenie ogólnej liczby gospodarstw i likwidację gospodarstw małych następuje powolna poprawa struktury agrarnej i przepływ ziemi do gospodarstw większych.

Przedstawione zmiany w rozkładzie liczby gospodarstw wpływają na zmianę struktury udziałowej, co ilustruje tabela 5. Wartości w tabeli oznaczają różnicę między udziałami liczby gospodarstw z poszczególnych grup obszarowych w 2013 a 2010 r.

We wszystkich krajach z klasy A nastąpiła poprawa struktury ilościowej gospodarstw: spadły udziały gospodarstw do 2 ha – najbardziej we Włoszech (o 23,3 p.p.), Chorwacji (13,8 p.p.), Bułgarii (7,2 p.p.). Udziały pozostałych grup obszarowych wzrosły (za wyjątkiem Polski, gdzie spadł odsetek gospodarstw 5–10 ha). Tak więc kierunki zmian w liczbie gospodarstw w poszczególnych grupach obszarowych w ujęciu bezwzględny nie pokrywają się z kierunkami zmian w ujęciu procentowym.

W krajach z klasy B nie ma wyraźnych tendencji: zmiany następowały w różnych kierunkach i z różnym natężeniem. Przykładowo duży spadek udziałów gospodarstw do 2 ha odnotowano w Belgii (7 p.p.) i Słowacji (7 p.p.), natomiast na Łotwie zwiększyły się udziały tych gospodarstw aż o 11 p.p.

Największe zmiany struktury nastąpiły we Włoszech, gdzie stopień zmian strukturalnych wynosi 0,2328, następnie Chorwacji (0,1384), Łotwie (0,1151), oraz Belgii (0,0788), Bułgarii (0,0725), Słowacji (0,0722). Zwraca uwagę to, że zaobserwowane zmiany w ujęciu bezwzględny w Polsce czy na Węgrzech były znacznie większe, niż w Belgii, na Łotwie i Słowacji, a stopień zmian strukturalnych – mniejszy. Przykładowo w Belgii, gdzie ogólna liczba gospodarstw zmniejszyła się o 5 tys., a największa zmiana wynosiła 3,3 tys. (w grupie 2–5 ha) – stopień zmian strukturalnych wyniósł 0,0788, podczas gdy w Polsce, gdzie zmiany były nieporównywalnie większe: ogólna liczba gospodarstw zmniejszyła się o 77,6 tys., a największa zmiana wyniosła 29,6 tys. (w grupie do 2 ha) – stopień zmian strukturalnych jest znacznie niższy i wynosi 0,0143. Wyjaśnieniem tej sytuacji jest dysproporcja w ogólnej liczbie gospodarstw: w 2010 r. w Polsce było 1506,6 tys. gospodarstw, a w Belgii prawie 35 razy mniej – 42,8 tys., stąd stosunkowo niewielkie zmiany liczby gospodarstw w Belgii spowodowały znaczne zmiany w strukturze, większe niż w Polsce.

Podsumowanie

1. W ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej przeważają gospodarstwa o niewielkim obszarze. W 2013 r. prawie połowę (45%) wszystkich gospodarstw w UE stanowiły gospodarstwa najmniejsze, o powierzchni do 2 ha UR, 21,3% stanowiły gospodarstwa 2–5 ha, a 11,8% – gospodarstwa o powierzchni 5–10 ha. Gospodarstwa te skupione są głównie w 9 krajach o najbardziej rozdrobnionym rolnictwie: Rumunii, Włoszech, na Węgrzech, w Grecji, Polsce, Bułgarii, Hiszpanii, Portugalii i Chorwacji. Gospodarstwa o powierzchni do 2 ha UR w 9 wymienionych krajach stanowiły łącznie 95% ogółu tych gospodarstw w UE. W wymienionych krajach funkcjonuje też 90% ogółu gospodarstw 2–5 ha i prawie 80% gospodarstw 5–10 ha. Jednocześnie kraje te nie różnią się znacznie od pozostałych liczbą gospodarstw dużych: w wymienionych krajach znajduje się połowa wszystkich gospodarstw UE o powierzchni 20–50 ha i 34% gospodarstw największych, o powierzchni co najmniej 50 ha.
2. W okresie 2010–2013 nastąpiły pozytywne zmiany: w krajach o największym rozdrobnieniu rolnictwa szybko spada liczba gospodarstw małych. W 9 wymienionych powyżej krajach łączna liczba gospodarstw do 2 ha zmniejszyła się w tym okresie o 24%. Dynamika spadku była różna w poszczególnych krajach: od 2% w Grecji do 66% we Włoszech. Spada również liczba gospodarstw 2–5 ha i 5–10 ha, przy czym tempo zmian jest mniejsze: łącznie w wymienionych 9 krajach liczba tych gospodarstw spadła odpowiednio o 6% i 4%.
3. Zaobserwowane widoczne przemiany w okresie 2010–2013 spowodowały korzystne, aczkolwiek niewielkie zmiany w strukturze ilościowej gospodarstw w krajach UE: w większości krajów spadają udziały gospodarstw małych, a rosną większych obszarowo. Znaczące zmiany struktury nastąpiły jedynie we Włoszech, Chorwacji i Bułgarii, a także w Belgii i Słowacji.

Podsumowując: zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw rolnych w krajach UE zachodzą w oczekiwanym kierunku. W krajach o najbardziej rozdrobnionym rolnictwie następuje szybki spadek liczby gospodarstw małych obszarowo i powolny wzrost liczby gospodarstw dużych, co prowadzi do stopniowej poprawy badanej struktury i koncentracji ziemi w gospodarstwach większych obszarowo. Jednakże nadal istnieją duże dysproporcje między tymi krajami a krajami o najlepszej strukturze gospodarstw, takimi jak Niemcy, Dania, Irlandia. W najbliższej przyszłości należy się więc spodziewać kontynuacji tych przemian.

Bibliografia

- Babiak, J. (2010). Zmiany w strukturze rolnictwa krajów Unii Europejskiej. *Roczniki Integracji Europejskiej*, 4, 87–97.
- Bożek, J. (2016). Transformation of agrarian structure of EU countries within the period of 2010–2013. *Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia*, 15(2), 15–25.
- Bożek, J., Sin, A., Nowak, Cz., Kukuła, K. (2018). Types of EU countries agrarian structure, based on fuzzy structure classification. *Romanian Agricultural Research Journal*, 35, 2018, 1–9.

- Czyżewski, A., Stępień, S. (2013). Ekonomiczno-społeczne uwarunkowania zmian paradygmatu rozwoju rolnictwa drobnotowarowego w świetle ewolucji Wspólnej Polityki Rolnej. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 2, 25–39.
- Dudzińska, M., Kocur-Bera, K. (2013). Definicja małego gospodarstwa rolnego. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, 1/IV, 17–30.
- Farm Structure survey 2013 – main results (2015): Main tables and Database. Eurostat.
- Kukuła, K. (1989). Statystyczna analiza strukturalna i jej zastosowanie w sferze usług produkcyjnych dla rolnictwa. *Zeszyty Naukowe AE w Krakowie. Seria specjalna „Monografie”*, 89.
- Mickiewicz, B., Mickiewicz, A. (2016). Problematyka małych gospodarstw rolnych w rolnictwie polskim w latach 2014–2020 w świetle regulacji prawnych Parlamentu Europejskiego i Rady. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 1, 33–44.
- Musiał, W., Drygas, M. (2013). Dylematy procesu delimitacji drobnych gospodarstw rolnych. *Wież i Rolnictwo*, 159, 2, 55–74.
- Poczta, W. (red.) (2013). *Gospodarstwa rolne w Polsce na tle gospodarstw Unii Europejskiej – wpływ WPR*. Warszawa: GUS.
- Stańko, S., Mikuła, A. (2016). Zmiany struktury obszarowej gospodarstw rolnych w krajach UE-15 i w Polsce. *Problemy Rolnictwa Światowego*, 16(XXXI), 1, 234–244.
- Szafrańska, M. (2015). Determinanty poziomu wiedzy finansowej właścicieli drobnych gospodarstw rolnych w województwie małopolskim. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 1, 59–72.
- Zegar, J. (2012). Rola drobnych gospodarstw rolnych w procesie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 1, 129–148.
- Ziętara, W. (2015). Sposoby wspierania małych gospodarstw rolnych w ramach Wspólnej polityki rolnej oraz ich skuteczność. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 2, 81–94.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 22.10.2018

Do cytowania – For citation:

Bożek, J. (2018). Zróżnicowanie i dynamika liczby małych obszarowo gospodarstw rolnych w krajach Unii Europejskiej [Differentiation and dynamics of number of small agricultural farms in European Union countries]. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 3, 5–19. doi: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2018.3.5>